

Marija N. Mitić¹
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za italijanske i iberoameričke studije

ZABORAVLJENA PISMA PJETRA BEMBA: *LETTERE FAMILIARI, INEDITE E VARIE*

Apstrakt: *Pjetro Bembo, italijanski kardinal, pisac i humanista, svojim stvaralačkim opusom ostavio je upečatljiv doprinos u italijanskoj književnosti humanizma i renesanse. Među njegovim proznim delima, svakako, značajne su epistole koje su priređene u nekoliko tomova. U jednom od tomova priređenih Bembovih epistola, objavljenom pod nazivom Lettere di M. Pietro Bembo, nailazimo na pisma upućena njegovim prijateljima, rođacima, ali i visokim zvaničnicima. S obzirom na to da u italijanskoj historiografiji nema mnogo podataka o ovoj zbirci epistola, cilj našeg istraživanja baziran je upravo na proučavanju i analizi pojedinih primera pisama koja rasvetljavaju mnoge činjenice o književnim tokovima, kulturi i svakodnevnom životu toga vremena.*

Ključne reči: *Pjetro Bembo, Lettere, prepiska, epistolografija, književna istorija.*

1. Uvod

U okviru italijanske književne istorije poznato je da tradicija prikupljanja i priređivanja zbirki epistola datira još od Frančeska Petrarke. Njegova pisma, napisana na latinskom jeziku, priređena su pod nazivom *Lettere Familiare et Seniles* (Petrarca, 1492). Potom, tokom 16. veka, sličnu tradiciju priređivanja epistola srećemo i kod italijanskog pisca Pjetra Aretina. Pisma ovog autora objedinjena su u zbirci pod naslovom *Lettere* (Aretino, 2004; Bertolo, 2003; Braidà, 2009). Još jedan autor koji u domenu italijanske epistolografije zauzima važno mesto, jeste, svakako, renesansni pisac, kardinal i erudita Pjetro Bembo. Veliku pažnju književnih istoričara zavređuju, pre svega, historiografski podaci koji svedoče o životu i stvaralaštvu Pjetra Bemba.

¹ marija.mitic@ff.uns.ac.rs

Prema istoriografiji, poznato je da potiče iz ugledne plemićke venecijanske porodice. Bio je sekretar kod pape Lava X, a takođe je imao važnu ulogu u političkom životu Venecije i u njenim diplomatskim odnosima sa drugim italijanskim gradovima-državama. Pored poezije i proze, napisao je i jedan od prvih priručnika o istoriji pod naslovom *Istorija Venecije (Istoria veneziana)*. Njegova rana poezija nastala je pretežno po ugledu na Petrarčinu poeziju. Prve svoje rime Bembo je napisao najpre na latinskom, a potom i na narodnom italijanskom jeziku. Zbirka njegove poezije objavljena je pod naslovom *Rime (Le Rime)*. Pored toga, Bembo se zalagao za širenje književnog jezika, te je napisao jedan od prvih traktata o nastanku italijanskog jezika *Proza o narodnom jeziku (Prose della volgar lingua)*. Prema Kidvelu, ovaj traktat može se smatrati jednom od prvih gramatika italijanskog jezika (Kidwell, 2004:pp.3-21; Patota, 2017).

Primetno je da Bembovo stvaralaštvo ne nastaje samo pod uticajem srednjovekovnih, već i antičkih autora. U uvodnom delu njegove *Istorije Venecije*, govori se o važnosti, lepoti i bogatstvu antičkih autora, čija dela 'valja čitati', ali ne prevoditi na taj način da jezik postane 'kontaminiran', kao što su, prema njegovom mišljenju, činili tadašnji prevodioci. U drevnim spisima antičkih pesnika, već je 'satkana, od posebnih ukrasa' veština besedništva, koju su najpre posedovali pesnici, a potom govornici starog Rima. Sada je ta veština bila poverena istoričarima. Takođe, u okviru Bembove *Istorije Venecije*, sadržani su i mnogi dragoceni podaci o poreklu njegove porodice, koja je tokom 15. veka, kada je Venecija (*Serenissima*), doživljavala najveći uspon na Mediteranu, bila jedna od najuglednijih venecijanskih porodica. Tu se, svakako, pominju i značajna imena Bembovih predaka poput biskupa Frančeska Bemba, Marka Bemba, italijanskog ambasadora u Rimu, Marina Bemba, venecijanskog providura u Zadru i drugi (Bembo, 1747:pp.10-11).

Posebno dragocen segment Bembovog staralaštva, pored rima i proznih dela, predstavljaju njegove epistole, o kojima će u nastavku rada biti više reči.

2. Bembove epistole

Kada je reč o Bembovim pismima, možemo reći da tu spadaju poslanička pisma (*lettere missive*), kao i ona upućena prijateljima i rodbini (*lettere familiari*). Većina pisama objavljena je još tokom 16. veka, u okviru zbirke *Epistolario*. Pisma su objavljena u dvanaest tomova i predstavljaju veoma značajan opus Bembove pisane produkcije, uobličene pažljivim odabirom leksike i rafinisanim jezikom, koji zasigurno daje punoću i značaj verodostojnom prenošenju autorove poruke. Pisma su upućena različitim destinatarima poput visokih crkvenih zvaničnika,

preko političara i diplomata, književnika, do članova Bembove porodice (Bembo, 1552; Travi, 1972:pp.297-298).

Međutim, pored pisama koja su objavljena i priređena tokom 16. veka, poseban opus čine i Bembova neobjavljena pisma (*lettere inedite*), među kojima su i porodična pisma (*lettere familiari*), kao i pisma koja pripadaju različitim zbirkama (*lettere varie*). Većina pomenutih epistola svrstava se u poznu fazu Bembovog stvaralaštva, te se zato može zaključiti da ih nije objavio za vreme života. Ipak, nešto kasnije, pisma su preuzeta u rukopisu, iz privatne arhive italijanskog markiza Ugolina Barizona, a nakon toga su priređena i objavljena u okviru devetog toma zbirke *Lettere di M. Pietro Bembo* (Bembo, 1810).

S obzirom na to da se u italijanskoj književnoj istoriji malo zna o ovoj Bembovoj zbirci epistola, ona predstavlja veoma dragocen istraživački poduhvat, u okviru kojeg su sadržane informacije kako o istorijskim, tako i o književnim i kulturnim prilikama toga vremena. Upravo iz tog razloga opredelili smo se da tema našeg istraživanja ovom prilikom bude bazirana na interpretaciji pojedinih značajnijih epistola, te ćemo se u daljem tekstu rada fokusirati na njihovu detaljniju analizu.

3. Lettere familiari, inedite e varie di M. Pietro Bembo

Kada je reč o porodičnim pismima (*lettere familiari*), koja su upućena Bembovim prijateljima i članovima porodice, zasigurno možemo reći da je najveći broj pisama posvećen njegovom nećaku, Đovaniju Mateu Bembu². Analizirajući primere, u pismima upućenim Đovaniju, priređenim u Bembovoj zbirci u okviru opusa *Lettere famigliari*, označenim redakcijskim brojevima IV i VI, možemo primetiti da se prožimaju dva registra. Prvi je neformalan, prisutan u samom obraćanju Đovaniju, kao i u završnici pisama, dok je u glavnom delu zastupljen uzvišeni, formalni registar.

Naime, u pismu pod rednim brojem IV iz 1520. godine autor se svome nećaku obraća rečima 'figliuol mio' što upućuje na odnos prisnosti sa destinatarom. Već u narednoj rečenici autor započinje svoje pripovedanje zvaničnim, striktnim diskursom, u kome zahteva od svoga nećaka da iskoristi uticaj koji je imao u venecijanskom Senatu, ne bi li pomogao istaknutim venecijanskim plemićima poput Nikole Tjepola i Gaspara Kontarinija u rešavanju važnih zvaničnih pitanja. Sasvim iznenadno, zvanični diskurs biva prekinut sintagmom 'miei amici', u kojoj

²Đovani Mateo Bembo (Giovanni Matteo Bembo) bio je venecijanski plemić. Učestvovao je aktivno u političkom životu Venecije, a tokom 1553. godine imenovan je za venecijanskog pomorskog zapovednika u Zadru (Rettore di Zara). Godine 1538. učestvovao je u Kotoru u borbi protiv Turaka (S. Secchi, Bembo, Giovanni Matteo, in *Dizionario degli Italiani, Treccani*, vol. 8, 1966, [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-matteo-bembo_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-matteo-bembo_(Dizionario-Biografico)/), pristupljeno: 15. 03. 2024.

se ponovo naslućuje osećaj prisnosti, jer se Bembo zalaže ne samo za bilo koje predstavnike venecijanskog plemićkog sloja, već za svoje prijatelje. O tome svedoči sledeći odlomak:

'Quanto a' miei amici che cercano il favor vostro in Senato, io ho caro che li conosciate per i miei amici, e li serviate, acciò vi abbiano obbligo, e vi facciate tanto più amici. Nondimeno servite ognuno quanto alla coscienza vostra, pur che sia bene, dico di fatti, che buone parole si vuol da ad ognuno. M. Niccolò Tiepolo, e M. Gasparo Contarini sono persone da esser servite, per le loro virtù, ancora senza alcun rispetto di altra amicizia.'³ (Bembo, 1810:p.8)

Nakon izlaganja namere pisanja, u pismu se ponovo ublažava formalni kontekst rečenicom u kojoj je prisutna reminiscencija na Boga:

'Tutta volta lassate far a nostro Sig. Dio, il quale sa bene quel che ne è a proposito.'⁴ (Bembo, 1810:p.8)

Nije sasvim slučajno što se Bembo u ovoj rečenici osvrnuo na religijski kontekst. S jedne strane, to se može pripisati njegovoj funkciji, jer je u to vreme bio kao sekretar u službi pape Lava X (Roscoe, 1805:pp.172-183). S druge strane, reminiscencija na Boga upućuje nas i na širi kontekst prisutan u istoriji italijanske književnosti, u kojoj je ova tema zastupljena još od srednjeg veka. Ovde je, svakako, reč o epistolarnoj formi u okviru koje su prisutne sintagme 'božja volja' ili 'uz božju pomoć', često pominjane u epistolama italijanskih autora tokom 16. veka. Neretko je, govoreći o italijanskoj epistolografiji, u uvodnom delu epistole monolog u kome se autor obraća Bogu kako bi njegov poduhvat bio uzvišen njemu ili destinataru kome je pismo upućeno, kao što je reč i o pomenutom Bembovom pismu (Serretti, 2003:pp.157-159).

Govoreći o završnici ovog Bembovog pisma, ponovo je prisutan neformalan narativni diskurs, u kome autor poručuje svome nećaku da pozdravi svoje bližnje. Na kraju pisma navodi se datum i mesto, što predstavlja jednu od odlika italijanske epistolarne forme.

U pismu pod rednim brojem VI primećujemo da nedostaje *incipit*, odnosno početak koji podrazumeva formulu obraćanja destinataru. U ovom slučaju Bembo se ne obraća nećaku kao u prethodno analiziranom pismu, označenom pod redakcijskim brojem IV, već odmah započinje naraciju, osvrćući se na važne

³Što se tiče mojih prijatelja koji traže Vašu naklonost u Senatu, molim Vas da ih prepoznate kao moje prijatelje i služite im, tako da Vam budu zahvalni i da možete učvrstiti prijateljstvo sa njima. Ipak, služite svakome prema Vašoj savesti, pod uslovom da je ispravno, jer dela znače više od dobrih reči. Gospoda Nikolo Tijepolo i Gasparo Kontarini su osobe koje zaslužuju da im se služi, zbog svojih vrлина, bez obzira na bilo koje drugo prijateljstvo.' (Autor teksta).

⁴'Svaki put prepustite činjenju našeg Gospoda Boga, koji dobro zna šta treba činiti.' (Autor teksta)

informacije u vezi sa istaknutim predstavnicima venecijanske sinjorije. U okviru pomenutog diskursa autor ističe događaj koji je, po njegovom mišljenju, bio od krupnog značaja za uspostavljanje diplomatskih odnosa između Venecije i Osmanskog carstva. Autor započinje svoje pripovedanje sledećom rečenicom:

'È stata ottima elezione quella del Magnifico M. Marco Minio al Sig. Turco che è savio, e prudentissimo Gentiluomo.'⁵ (Bembo, 1810:p.10)

U okviru pomenutog citata, primećujemo da autor izveštava o jednom značajnom događaju koji se odigrao na dvoru sultana Sulejmana, kada je venecijanski senator i predstavnik Saveta desetorice Marko Minio izabran za venecijanskog izaslanika u Carigradu. Ovde je reč o kontekstu koji ima dvojako značenje. Naime, upućivanjem poruke destinataru, autor ima tendenciju da verodostojno zabeleži svoja saznanja o novonastaloj političkoj situaciji. Međutim, ako sagledamo istorijski kontekst, možemo doći do zaključka da u ovom pismu Bembo ima za cilj prenošenje poruke o situaciji, odnosno o događaju u kome je sam na indirektan način učestvovao, podržavajući Marka Minija dok je obavljao funkciju ambasadora u Rimu.⁶

Na neki način se, ipak, može zaključiti da Bembo želi preneti poruku svom nećaku, iskazujući na taj način lično zadovoljstvo zbog stupanja ambasadora Minija na novu funkciju, a odmah zatim poručuje mladom Đovaniju da se treba radovati u njegovo ime i ukazati čast ambasadoru, a da potom želi da bude obavešten o Minijevom odlasku u Carigrad. Stoga, uviđamo da je u rečima autora prisutna subjektivna impresija, kojom se udaljava od zvaničnog registra i približava se neformalnoj naraciji:

'Potrete rallegrarvene con la S. M. da parte mia, se esso ne ha piacere. Daretemi avviso, quando si creda, ch' ei partirà.'⁷ (Bembo, 1810:p.10)

Zanimljivo je da autor dva puta u tekstu upotrebljava glagol *rallegrarsi*, ne bi li istakao sliku radosti i slavlja priređenog u čast ambasadora, na koju se nadovezuje njegovo ushićenje povodom Đovanijevog venčanja, za koje veruje da će se srećno okončati (Bembo, 1810:p.10).

⁵ 'Bilo je odlično izabrati velikog gospodina Marka Minija za službu kod gospodina sultana, koji je mudar i izuzetno oprezan plemić.' (Autor teksta)

⁶ U historiografiji je poznato da je Marko Minio prilikom svoje misije u Rimu nailazio na neodobravanje svojih odluka i političkih stavova od strane tadašnjih kardinala. Međutim, Bembo, koji je u to vreme bio sekretar pape Lava X, veoma je cenio i podržavao Minija. Nakon povratka u Veneciju, zahvaljujući upravo Bembovoj podršci i zalaganju, bio je imenovan za venecijanskog izaslanika na dvoru Sulejmana Veličanstvenog (Alberi, 1846:pp.61-65).

⁷ 'Moći ćete se obradovati zbog toga zajedno sa Njegovom Ekselencijom u moje ime, ako mu to pričinjava zadovoljstvo. Obavestite me, kada se veruje da će otići.' (Autor teksta)

Najzad, pismo se završava pozdravnom formulom (*salutatio*) u kojoj autor upućuje pozdrave članovima uže porodice svoga nećaka. Međutim, nakon uobičajene završnice, sledi neočekivani *post scriptum*, u kome Bembo uverava nećaka u svoju privrženost, ističući da su u njemu oduvek bile dve figure: figura oca i figura strica, te da je uvek nastojao pokazati svoju naklonost, o čemu svedoči sledeći odlomak:

'Quanto all'animo mio verso voi, se dubitaste in parte alcuna, fareste certo errore, che io l'ho non solo da Zio, ma ancora da Padre, e spero che l'effetto ve lo dimostrerà più che queste parole. Statene sicuro.'⁸ (Bembo, 1810:pp.10-11).

U citiranom odlomku vešto je skrivena namera autora, u kojoj, na neki način, želi da se grčevito opravda i da možda otkloni određene sumnje koje su postojale kod mladog Đovanija. U toj, premda kratkoj Bembovoj naraciji pokazuje se želja da povрати poverenje svoga nećaka, te se u njegovom sentimentalnom kazivanju ispoljava da je upravo on, ne samo stric, već i očinska figura kojoj se bezuslovno veruje.

Takođe, govoreći o završnici pisma, koja sledi nakon datuma i mesta gde je nastalo, uočava se jedna krupna razlika u pogledu elemenata prisutnih u epistolarnoj formi 16. veka. Naime, poznato je da se epistola još od srednjeg veka definiše kao veoma važno sredstvo komunikacije, ali i kao značajni didaktički izvor, u kome je sadržana informacija koju prenosi pošiljalac, bilo da je reč o poslaničkim pismima (*lettere missive*), ili neformalnim pismima upućenim rodbini i prijateljima (*lettere familiari*). Na taj način možemo reći da se epistole mogu definisati i kao dokumentarni i kao narativni izvori. Ono što je, govoreći o književnoj tradiciji humanizma i renesanse, bilo svojstveno epistolarnoj formi, jeste prisustvo osnovnih elemenata poput podataka o pošiljaocu, obraćanja primaocu, uvodne note (*incipit*), argumentacije, odnosno objašnjavanja namere pisanja (*argomento*), glavnog dela, odnosno sadržaja pisma (*narratio*), dok bi u završnici sledila pozdravna formula (*salutatio*) i preciziranje datuma i mesta gde je pismo nastalo (Carminati, 2020:pp.339-341). Međutim, u primeru ovog Bembovog pisma, možemo primetiti, premda delimično, da se autor udaljava od predviđene epistolarne forme, uvodeći postepeno *post scriptum* kao notu koja dodatno pojašnjava narativni diskurs.

Nastavljajući naše istraživanje dolazimo i do Bembovih pisama koja su u okviru pomenute zbirke označena kao serija *Lettere di M. Pietro Bembo, esistenti in varie raccolte ed in altri libri*. U ovoj seriji Bembovih epistola upečatljiva su pisma upućena papi Lavu X. Na osnovu datuma i mesta nastanka, zaključujemo da su napisana u prvoj polovini 16. veka, tačnije do 1520. godine, i da ih je Bembo napisao tokom

⁸'Što se tiče mojih osećanja prema Vama, ako u bilo kom delu sumnjate, sigurno biste pogrešili, jer ih imam ne samo kao stric, već i kao otac, i nadam se da će Vam taj ishod pokazati više od ovih reči. Budite sigurni.' (Autor teksta)

svog boravka u Veneciji. Za razliku od prethodno analiziranih pisama koja su označena redakcijskim brojem, u ovoj seriji su pisma priređena pod naslovom *A Papa Leon X. A Roma*. Analizirajući prvu epistolu u okviru pomenute serije, može se primetiti da je posveta destinataru (*dedica*), sadržana u samom naslovu. Takođe, autor dodaje jednu važnu odrednicu kojom se precizira mesto gde je pismo upućeno, premda se odrednica mesta sreće i u pojedinim epistolama Pjetra Aretina, još iz ranijeg perioda (Bembo, 1810:p.445; Aretino, 1538; Quondam, 1995:p.198).

To je, zapravo, još jedna novina koju Bembo uvodi u svojim epistolama, dok je u njegovim pismima koja potiču iz kasnijeg perioda odrednica mesta izostavljena. Međutim, u uvodnom delu pisma autor se ne obraća direktno papi, a takođe izostavlja i pozdravnu formulu, koja je sastavni deo gotovo svih epistola u humanizmu i renesansi. Iz tog razloga možemo reći da je ovde objašnjenje namere pisanja izostavljeno. Bembo odmah otpočinje svoje pripovedanje sa tendencijom da u prvi plan iznese metaepistolarne podatke, te se može reći da njegova narativna forma ovde poprima karakter zvaničnog izveštaja. Iako ovo pismo upućeno papi Lavu X ne možemo svrstati u formalna, odnosno poslanička pisma, s druge strane ne može se sa sigurnošću odrediti ni kao neformalno pismo. Premda su izostavljeni određeni epistolarni elementi, koji su uglavnom prisutni u okviru venecijanske kancelarijske produkcije iz 16. veka, ipak metaepistolarni podaci, narativni diskurs i uzvišeni registar, koji je zastupljen u samoj epistoli, upućuju na činjenicu da su oni prisutni gotovo u svim zvaničnim izveštajima venecijanskih izaslanika ili u epistolama mletačkog dužda iz 16. veka (Mitić 2021:pp.23-24; Quondam, 1981).

Na samom početku pisma autor otpočinje svoje pripovedanje izveštavajući o svom dolasku iz Rima u Veneciju, kao i o događaju koji je usledio nakon njegovog dolaska. Reč je o zvaničnom sastanku u Duždevoj palati, gde je Bembo trebalo da se sastane sa venecijanskim duždem, kako bi razgovarao o zvaničnim pitanjima. O pomenutom događaju, autor izveštava na sledeći način:

To giunsi qui lunedì, che fu a'quattro, avendo posto nel cammino, che è stato assai malagevole, meno di cinque giorni. E subito fatto intendere a questa Signoria⁹ la mia venuta, arei avuto il Martedì mattina udienza, se non se non che quella ora era stata promessa ad un Ambasciatore del Turco [...] Ebbi adunque udienza questa mattina, nella camera del Principe, così richiesta da me, che questa Signoria era per darmela nelle usate lor sale onoratamente mandandomi ad incontrare, e accompagnare da molti delle lor Sig. per riverenza di vostra

⁹ Misli se na Sinjoriju Veneciju (*Signoria Venezia*). To je još jedan naziv koji se pored naziva *Serenissima* sreće u izvorima na staroitalijanskom jeziku.

Santità. La qual cosa io non volli, vedendo, che all'essere io venuto per le poste, e per pochi di le molte ceremonie non mi si dovevano. [...]'¹⁰

Kako saznajemo iz prethodnog odlomka, iako je tražio prijem kod venecijanskog dužda, najpre mu je ta čast uskraćena jer je predloženi termin bio namenjen osmanskome ambasadoru. To nam potvrđuje činjenicu da su strani izaslanici uživali veliki ugled u italijanskim gradovima-državama, u ovom slučaju u Veneciji, te je postojao tačno utvrđen protokol u vezi sa samim prijemom koji se strogo morao poštovati. To se odnosilo, pre svega, na poštovanje tačno utvrđenog termina, a potom i na kodeks ponašanja stranog izaslanika, kao i na tačno utvrđene norme poput svečanog prijema, koji je morao biti priređen u čast stranog izaslanika. Dakle, reč je o konceptu u okviru kojeg je jedan izaslanik morao slediti protokol koji je podrazumevao prihvatanje poziva od strane venecijanskog dužda, nakon čega bi usledila poseta praćena svečanom ceremonijom i formalnim razgovorom (Volpini, 2019:pp.434-435).

Na osnovu toga kako nas Bembo izveštava u ovom pismu, stičemo utisak da je prednost ipak pripadala osmanskome izaslaniku. U nastavku teksta zaključujemo da je takva situacija, na neki način, izazivala nezadovoljstvo autora, koji se opisujući pomenuti događaj uz blagu ironiju priseća da je uspeo zakazati sastanak, ali da je, po njegovom mišljenju, odbio sve nepotrebne ceremonije i formalnosti. S jedne strane, u tome se može naslutiti njegova namera da se sa venecijanskim duždem sastane radi rešavanja ozbiljnih pitanja. S druge strane, odbijanje zvaničnog protokola koji je bio praćen svečanostima implicira Bembovo subjektivno nezadovoljstvo, izazvano time što je prednost data stranom izaslaniku, a ne njemu koji je to vreme bio u službi poglavara Katoličke crkve. U nastavku Bembovog pisma, naslućujemo određenu notu afektivnosti koja je primetna u njegovom obraćanju papi. Naime, autor u daljem tekstu pisma tvrdi kako mu je bilo ponuđeno da ga sačeka duždeva svita, u čijoj pratnji bi stigao kako dolikuje uglednom crkvenom dostojanstveniku, ali da je odbio taj čin, kao i druge svečanosti koje bi bile priređene u njegovu čast (Bembo, 1810:p.447).

U nastavku pisma Bembo verodostojno svedoči o značajnim prilikama u vezi sa političkim i religijskim kontekstom. Naime, reč je o njegovom zalaganju da

¹⁰'Stigao sam ovde u ponedeljak, oko četiri sata popodne, utrošivši na put koji je bio veoma naporan manje od pet dana. Odmah sam obavestio ovu sinjoriju o svom dolasku. Trebalo je da imam sastanak u utorak ujutru, ali je taj termin bio obećan osmanskome ambasadoru. [...] Dakle, imao sam sastanak ovog jutra u duždevim prostorijama, kako sam tražio, jer je ova sinjorija nameravala da mi ga pruži u svojim svećanim salonima, šaljući mi kao pratnju mnogu uglednu gospodu iz poštovanja prema Vašoj Svetosti. Međutim, ja sam više voleo da tu pratnju odbijem, smatrajući da pošto sam došao sa određenom namerom, nije potrebno upriličiti više ceremonija. [...]'

spreči uticaj Francuske koja je u to doba pokušavala da nametne svoju dominaciju u italijanskim gradovima-državama. Upravo je to bio povod Bembovog sastanka sa duždem. Iako mu je obećano da će njegov zahtev biti razmotren, odgovor u dogledno vreme nije stigao. To nam potvrđuje naredni citat:

'[...] Lessi a questa Sig. la scrittura, che ora io mando a Vostra Santità, la qual letta, prese il Principe tempo a rispondermi, convenendosi trattar la materia prima ne' loro consigli.'¹¹ (Bembo 1810:p.447)

Iz ovog Bembovog kazivanja može se s jedne strane primetiti njegovo nezadovoljstvo zbog nemogućnosti da sprovede papin zahtev i da u dogledno vreme dobije odgovor dužda i Saveta desetorice, koji je odlučivao o svim značajnim pitanjima u Veneciji. Međutim, iz njegovog pripovedanja može se zaključiti i blagi ton žaljenja zbog sopstvene nemoći da utiče na venecijanske predstavnike vlasti u pogledu sprovođenja odluka poglavara Katoličke crkve. Ovde se, na izvestan način, dovodi u pitanje njegov lični kredibilitet, koji je posedovao zbog svog plemićkog porekla. U okviru tradicije poznog srednjeg veka i humanizma i renesanse važno je nepisano pravilo da je onaj ko je imao plemićko poreklo dobijao najviše funkcije i uživao veliki ugled u društvu (Mineo, 2006:pp.52-53).

Međutim, Bembovog revolt izazvan nemoći da svojim zalaganjem utiče na odluke mlatačkog dužda implicira jedan potpuno drugačiji kontekst u okviru kojeg jedan crkveni velikodostojnik i plemić poput njega gubi ugled i poštovanje u očima vladajućeg sloja. To nam, zapravo, potvrđuje činjenicu koja je oponentna pomenutom pravilu po kome je jedan plemić i visoki zvaničnik uživao određene privilegije. Dakle, na osnovu toga možemo reći da se poreklo i visoka funkcija koje je Bembo posedovao polako gube na društvenoj lestvici moći i prestiža, duboko potisnuti političkim interesima.

Ista tema prisutna je gotovo u svim delovima ovog Bembovog pisma, u kome se mogu razlučiti dve funkcije autora. Prva je, svakako, uloga pisca koji preciznim i bogatim jezikom i ekspresivnošću pripoveda o ovom događaju, dok je druga uloga autora kao aktera u pomenutom događaju, o kome ponekad ne može govoriti sa distance, već veoma prisno, nalazeći se na razmeđi između subjektivne i objektivne impresije. U završnici pisma Bembo čitavu narativnu strukturu zaokružuje srdačnim pozdravom u kome se klanja papi i iskazuje mu duboko poštovanje.

U okviru analiziranog opusa iz ove zbirke pisama Pjetra Bemba, pored epistola upućenih papi Lavu X, pronalazimo i pisma upućena važnim ličnostima iz političkog

¹¹ 'Pročitao sam ovoj gospodi pismo koje sada šaljem Vašoj Svetosti. Nakon što ga je pročitao, dužid je uzeo vreme da mi odgovori, složivši se da se o ovom pitanju diskutuje prvo na njihovom Savetu.' (Autor teksta)

života, ali i sekretarima, pisarima Bembove kancelarije, kao i eruditama i književnicima sa kojima je autor negovao prijateljske odnose. Jedno od takvih pisama upućeno je Đovaniju Batisti Ramuziju, cenjenom italijanskom istoričaru, geografu i eruditi, koji je posedovao i izuzetno filološko obrazovanje, te se bavio prevodilačkim radom. Bembovo pismo upućeno Ramuziju datira iz 1535. godine, a naslovljeno je posvetom *A.M. Gio. Battista Rannusio*. Autor otpočinje pismo izražavanjem zahvalnosti zbog dragocenih knjiga koje mu je Ramuzio poslao i srdačnim obraćanjem 'caro amico', koje pokazuje neposrednost u komunikaciji i prisnost sa destinatarom. Reč je o Ciceronovoj knjizi *Besede (Le Orazioni)* i o knjigama koje rasvetljavaju do tada nepoznate činjenice o Indiji i otkriću Novog sveta:

'Vi ringrazio grandemente M. Gio. Battista mio caro, del dono, che fatto m'avete, e delle belle orazioni di Cicerone nuovamente impresse, e de' due libretti volgari, parimente ora impressi delle cose del'India, e Mondo nuovo.'¹² (Bembo, 1810:pp.471-472)

Iako Bembo ne pominje eksplicitno naziv knjiga u kojima se govori o Indiji i o Novom svetu, možemo pretpostaviti da je ovde reč o zbirci koju je priredio Ramuzio pod naslovom *O plovidbama i putovanjima (Delle navigationi et viaggi)* i koja je u tri toma štampana po prvi put u Veneciji 1550. godine (Ramusio, 1550).

S obzirom na to da je Bembo posedovao izuzetno humanističko obrazovanje i da je cenio dela kako na klasičnim jezicima, tako i na narodnom, ne čudi nas da u ovom pismu ističe kako ga ništa tako ne bi obradovalo, čak ni da mu je prijatelj poklonio najskupljeg konja od dve hiljade zlatnika, kao ove knjige koje je dobio. Ovaj podatak nam potvrđuje činjenicu da je bio veliki poštovalac književnosti, kao i drugih proznih dela. Kao što smo ranije pomenuli, Bembo se zalagao za širenje narodnog jezika, te u nastavku pisma saznajemo da se osvrnuo i na taj segment, ističući važnost Ramuzijevih prevoda sa španskog na narodni italijanski jezik. Takođe, autor pokazuje i svoje znalčko iskustvo u prevođenju, ukazujući na određene greške koje je bi Ramuzio trebalo da ispravi. (Bembo, 1810:p.472).

Analizom ovog pisma dolazimo do značajnih podataka da je nastalo, zapravo, kao deo rasprave koju je Ramuzio vodio sa Bemбом i sa uglednim italijanskim pesnikom, lekarom i geografom Đirolamom Frakastorom. U pismima se raspravljalo o različitim naučnim temama toga vremena, a većina Ramuzijevih pisama, kao i njegovi prevodi, nastala su tokom njegovog poslanstva u Španiji (Carradori, 1883:pp.23-50).

¹²'Hvala Vam puno, dragi moj gospodine Đovani Batista, na poklonu koji ste mi darovali, kao i na divnim Ciceronovim *Besedama* koje su nedavno štampane, na dve male knjižice na narodnom jeziku, takođe nedavno štampane, o stvarima iz Indije i Novog sveta.' (Autor teksta)

Rasprava u epistolama deo je italijanske književne tradicije još iz ranijeg perioda, dakle, još od srednjeg veka, i nastavlja se kasnije tokom humanizma i renesanse. Polemike oko različitih filozofskih, naučnih, književnih i drugih tema vodile su se između dvojice ili više autora. Ponekada se u italijanskoj historiografiji sreće termin *viteška erudicija* (*eruditismo cavaliere*), koji nam govori o načinu komunikacije koji su pripadnici viteškog staleža održavali upućivanjem pisama, i koja se, kao što možemo zaključiti, nastavlja na isti način među pripadnicima plemićkog staleža tokom humanizma i renesanse, upravo upućivanjem epistola (Rinaudo, 1895:pp.478-480). To nam potvrđuje i Bembova prepiska, nastala kao odgovor na Ramuzijeva pisma.

4. Umesto zaključka

U domenu italijanske epistolografije pisma Pjetra Bemba, nastala u prvoj polovini 16. veka, koja su objedinjena u zbirci *Lettere di M. Pietro Bembo*, predstavljaju važan opus stvaralaštva ovog autora. Reč je o epistolama koje su nastale u različitim razdobljima Bembovog života. Pisma svedoče o književnim, kulturnim i istorijskim prilikama iz tog perioda, o kojima se nije puno znalo i pisalo u italijanskoj historiografiji. Stoga, možemo reći da analizom pojedinih manje poznatih i *zaboravljenih* Bembovih pisama stičemo utisak o konceptu kulture, politike i društva iz vremena kada je autor živio i stvarao. Vrlo često je u njima prisutna tematika koja rasvetljava činjenice o svakodnevnom životu venecijanske sinjorije i o njenim odnosima sa drugim italijanskim gradovima-državama, kao i o diplomatskim odnosima sa drugim evropskim zemljama i sa Istokom. Takođe, pojedina Bembova pisma nastala su i kao deo rasprave sa drugim književnicima i eruditama koji su polemicali o filozofskim, naučnim i književnim temama. Upravo iz tog razloga možemo govoriti i o njihovoj didaktičkoj funkciji, zbog čega predstavljaju značajan stvaralački opus u italijanskoj književnoj istoriji.

Izvori

1. Bembo, P. (1552) *Lettere*, Venezia.
2. Bembo, P. (1810) *Lettere di M. Pietro Bembo*, Vol. Quinto, Milano.

Literatura

1. Alberi, E. (1846) *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, Vol. III, Firenze.
2. Aretino, P. (1538) *Le lettere di M. Pietro Aretino*, Libro Primo, Vinetia.

3. Aretino, P. (2004) *Lettere scritte a Pietro Aretino*, P. Procaccioli (a cura di), Roma.
4. Bembo, P. (1747) *Istoria Veneziana di M. Pietro Bembo*, Venezia.
5. Bembo, P. (1966) *Prose e rime*, Dionisotti C. (a cura di), Torino.
6. Bertolo F. M. (2003) *Aretino e la stampa. Strategie di autopromozione a Venezia nel Cinquecento*, Salerno Editrice, Roma.
7. Braida, L. (2009) *Libri di lettere. Le raccolte epistolari del Cinquecento tra inquietudini religiose e 'buon volgare'*, Laterza, Roma-Bari.
8. Carminati, C. (2020) Le corrispondenze letterarie del Cinquecento e del Seicento: metodi e iniziative di studio, *Lettere, corrispondenze, reti epistolari: Tradizioni disciplinary di confront-varia*. pp. 339-353.
9. Carradori, G. (1883) *Sulla vita e sugli scritti di G. B. R.*, Rimini.
10. Kidwell, C. (2004) *Pietro Bembo: Lover, Linguist, Cardinal*, Montreal-Quebec.
11. Mitić, M. (2021) Neki važniji mletački izvori za Srbiju – od srednjeg do novog veka, *Leskovački zbornik*, LXI, pp. 21-35.
12. Patota, G. (2017) *La quarta corona. Pietro Bembo e la codificazione dell'italiano scritto*, Bologna.
13. Petrarca, F. (1492) *Epistolae Familiares et Seniles*, J. and G. de Gregorius (ed.), Venetia.
14. Quondam, A. (a cura di). (1981) *Le carte messaggere. Retorica e modelli di comunicazione epistolare: per un indice dei libri di lettere del Cinquecento*, Bulzoni Editore, Roma.
15. Quondam, A. (1995) *Aretino e il libro. Un repertorio, per una bibliografia*. In: *Pietro Aretino nel Cinquecentenario della nascita. Atti del Convegno di Roma-Viterbo-Arezzo (28 settembre-1 ottobre 1992), Toronto (23-24 ottobre 1992), Los Angeles (27-29 ottobre 1992)*, Tomo I, a cura di Enrico Malato, Salerno Editrice, Roma, pp. 197-220.
16. Ramusio, G. B. (1550) *Delle navigationi et viaggi*, Venetia.
17. Roscoe, W. (1805) *The Life and Pontificate of Leo X*, vol. II, Liverpool.
18. Secchi, S. (1966) Bembo, Giovanni Matteo, in *Dizionario degli Italiani, Treccani*, vol. 8, [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-matteo-bembo_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-matteo-bembo_(Dizionario-Biografico)/), [Pristupljeno: 15. 3. 2024.]
19. Serretti, M. (2003) *Il discernimento di Dio*, Città Nuova.
20. Travi, E. (1972) *Pietro Bembo e il suo Epistolario*, in *Lettere Italiane*, XXIV, 3, pp. 277-309.
21. Volpini, P. (2019) Diplomazia, occasioni pubbliche e solidarietà degli ambasciatori nella prima età moderna, *Quaderni Mediterranea*, 43, 433-460.

Marija N. Mitić
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Italian and Ibero-American Studies

**FORGOTTEN LETTERS OF PIETRO BEMBO: LETTERE
FAMILIARI, INEDITE E VARIE**

Summary

Pietro Bembo, an Italian cardinal, writer, and humanist, made a significant contribution to Italian literature of humanism and the Renaissance with his creative works. Among his prose works, his epistles compiled in several volumes are certainly noteworthy. In one of the volumes of Bembo's epistles, published under the title *Lettere di M. Pietro Bembo*, we encounter letters addressed to his friends, relatives, as well as high officials. Since there is not much information about this collection of epistles in Italian historiography, the aim of our research is precisely to study and analyse individual examples of letters that shed light on many facts about literary trends, culture, and everyday life of that time.

► **Keywords:** Pietro Bembo, *Lettere*, correspondence, epistolography, literary history.

Preuzeto: 12. 4. 2024.
Korekcije: 21. 10. 2024.
Prihvaćeno: 22. 11. 2024.